השממית¹

מאת

אלקנה ביליק

פרק ל' שבספר משלי שונה משאר פרקי הספר בכמה וכמה דברים: הכותרת מעלה אישיות בלתי ידועה — אגור בן יקה לדעת קדמונינו הוא שלמה המלך שאגר את הבינה והקיא (רש"י לפי מדרש תנחומא וילקוט שמעוני). אחרים ראו בו חכם אחר, שהיה כדברי הפירוש המיוחס לאבן עזרא "הולך ביושרו, יודע דעת ונכבד בדורו"². היו שסברו כי חכם זה לא היה בן ברית, כי אם בן עם נכר. טור-סיני חשב: "דברי בן (הבן) אגור יקה המשא, כלומר: הבן את הפקודה המצוה. אופייני הוא הפרק במספרים החוזרים שבו, מהם גלויים ומפורשים, מהם סמויים המבצבצים מן הפתגמים: שנים, שלושה, ארבעה, כן בולט הפרק בשפע בעלי החיים שבו, מהם אחדים שטיבם אינו מחוור. אחד מהם הוא השממית, שאין לה רע במקרא, המופיעה ברוב המהדורות בשי"ן שמאלית, אולם בכמה וכמה מהדורות בשי"ן ימנית, בפירוש המיוחס לאבן עזרא כתוב: שם חיה ויתכן, שהיא החיה הנמשלת לאדם בצורה ובדמות וכו'. ר' דוד קמחי כותב בספר השרשים: "ויש מפרשים שהיא שקוראים לה בלע"ז בוגיה"³ שצורתה כצורת האדם ותתפש בידיה מה שיתגנו לה והיא בהיכלי מלך לשחק בה". כן גם העת אבן יחיא (פרשן ובלשן, שחי לפני כ-500 שנה) האומר "הוא הקוף הנקרא בוגיא ושימיאה⁴, אשר הוא ערום מכל חיות השדה". משה בן ישראל לנדוי מביא העה זו "בשם רבים" ומוסיף כי השם תארמי של "שממית" אקמתא נגור מן השורש "קום", והרי ידוע כי הקוף הולך בקומה זקופה⁵. ר' סעדיה גאון תרגם לערבית סנוניתא ואילו ר' יונה אבן ג'נאח כותב כי השממית היא כטאף, מין צפור, סנונית או סיס, פירושים אלה דחוקים הם וקשה לישוב לפיהם את הכתוב "שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך". מסתברים יותר שני הפירושים הבאים הניתלים באילנות גדולים. רש"י פירש ראיינ"א בלע"ז (בדפוסים רבים נשתבש לארגינ"א, או ארגינ"א) היא העכביש (בצרפתית Araignee) "בידה היא אוזחה ומדבקת בכותלים". כן פירשו רד"ק: ארגינ"א והוא העש (כן!) שבונה ביתה אפילו בהיכלי מלך, רלב"ג: "ובחכמה תעשה בידיה יריעה היא כמו רשת תתפש בה הנבובים והדבורים"; כן פירש בעל המצודות ואחרים. הפשיטתא תרגם לסורית אמקתא (ואילו בתרגום

1 משלי ל', כח.

2 לדעת אליועיני אגור זה הוא הוגה דעות שנלחם בהשקפותיו הפילוסופיות של קהלת=תקתה.

3 מלה זו — הוראתה בדיאלקט הפרובאנסי קוף.

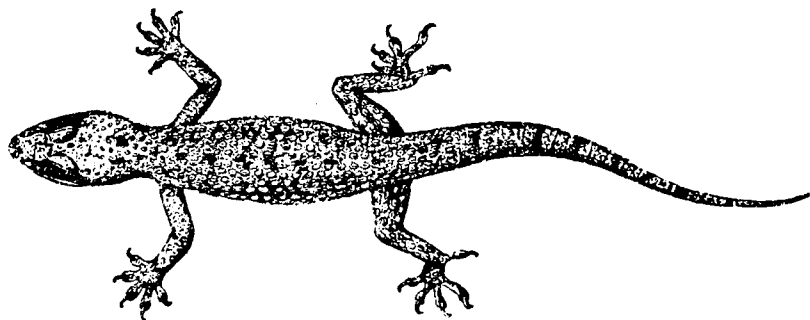
4 סימיה Simia ברומית קוף, ואפשר שדמיון השם שממית גרם לפירוש זה.

5 "מערכי לשון", פירוש לספר הערוך, פראג תקע"ט.

הארמי — אקמתא!), ויאסטרוב פירשו: עכביש ולהוכחה שור שרשרת שרשים ושמות: אקם—עכב—עכוּביתא—עכביש⁶. בספר העשר שכתב רבנו יעקב בן ראובן הקראי כתוב: שממית הוא עוף נקלה לו חפץ איש לתפשו בידו היית בן אדם תופש אותו. וי"א בידיים — במקומות הנכבדים תתפש לה קן.

לשיטה זו הלכו רבים בדורות המאוחרים: החוקר הנודע של טבע הארץ טריסטראם, יל"ג, ביאליק, קאסוטו וכן רוב מתרגמי המקרא הנוצרים, החל בלותר הגרגמני ובתרגום האנגלי שנעשה בפקודת המלך ג'מס הראשון והופיע בשנת 1611 ועד אחרוני המתרגמים⁷.

השבעים תרגמו καλαβώτης וכן תרגמו ליוונית בשינוי קל גם את הלטאה שבספר ויקרא⁸. אף יונתן בן עוזיאל תרגם את הלטאה סממיתא⁹, גם הירונימוס בעל הוולגטה תרגם את השממית ואת הלטאה כאחד Stello. בעקבות מתרגמים אלה שסברו כי השממית והלטאה אחד הם הלכו כמה וכמה מן האחרונים: מנדלקרן, פירסט ועוד. עמנואל לב (לעף), שנודע במחקריו על שמות הצמחים בעברית ובארמית, כתב מחקר גדול על שמות הזוחלים בארמית, ובו הוא מוכיח כי השממית לטאה היא. כן ראו בשממית — לטאה אחדים ממתרגמי המקרא החדשים, בהם התרגום האנגלי המתוקן החשוב (Revised version) R V שהושלם בשנת 1884. ויש פרשנים ומחברי מילונים המביאים את שני הפירושים גם יחד, מבלי להכריע ביניהם, כגון: גזניוס-בוהל, גור (גרזובסקי), אברהם כהנא, מ.צ. סגל ויבדל"ח א. אבן-שושן.

א. מראה כללי (לפי Anderson)

בדברי רז"ל מופיעה השממית פעמים אחדות¹⁰ והרי רובן: הקב"ה ברא סממית לעקרב¹¹; אימת סממית על העקרב¹²; אמון שרף את התורה והעלה שממית על גבי המזבח¹³; ודמניא (עקרב) הופך לאחר שבע שנים שממי¹⁴; שממיות מכישות

6 אחרים פירשו: לטאה.

7 תרגום זה של הנוצרים מפליא, מאחר שהשבעים והוולגטה תירגמו אחרת. ראה להלן.

8 καλαβώτης; ויקרא י"א, ל.

9 ואילו את השממית שבמשלי תרגם יונתן: אקמתא.

10 ברוב המקרים כתוב: שממי (כלי ת"ו); לפעמים סממי.

11 שבת ע"ג, ב. 12 שם וגם ילקוט שמעוני ח"ב סימן תקמ"ד.

13 סנהדרין ק"ג, ב. 14 ירושלמי, שבת פרק א' הלכה ג.

אותו (את החלזון) ומת¹⁵; באיזו זכות שממית תתפש? בזכות הידים¹⁶; אין בכל השרצים שנואה כשממית¹⁷.

אין אנו יודעים מה ראו רז"ל המדברים בשממיות אלה: עכבישים או לטאות? והפרשנים פירשו מי בכה ומי בכה, או לא פירשום כלל.

חכמי הטבע קבלו את דעת השבעים וכינו בשם שממית אחת ממשפחות הלטאים Sauria — Geckonidae המונה מינים אחדים. מהם ידועה ביותר שממית הבתים (געקו). ארכה כשנים עשר ס"מ, עורה זרוע בליטות ועירות רבות ולכל אחת מרגליה חמש אצבעות ממושקות, המעלות דמיון־מה לכף ידו של האדם. בשעות היום היא חבויה בסדקים, מתחת לאבנים או מאחורי הארון שבחדר ורק עם החשיכה היא תופיע על קירות החדר ואף תיראה מהלכת על התקרה כשגבה וראשה מופנים כלפי מטה. השממית מחוננת בסגולה זו תודות לכפתורי ההדבקה שבקצות אצבעותיה המתרוקנים מאויר ונלחצים אל הקיר או אל התקרה בלחץ האויר החיצוני, כדוגמת כוסות הרוח או האבזורים שבמטבח ובחדר האמבטיה המותקנים לפי חוק לחץ האויר. מזווגה של שממית־הבתים הלילית — חרקים שונים המתאספים מסביב למנורה הדולקת, מכאן שהשממית מועילה לאדם ואין לפגוע בה לרעה. זיהוי השממית עם הגעקו מובא כבר בספריהם של שיינהאק (תר"א) ושל ש. י. אברמוביץ (מנדלי מוכר ספרים, תרל"ג) ובעקבותיהם הלכו כל הזואולוגים הכותבים עברית. הדעה המובאת בספרי המאה שעברה כי השממית (געקו) מזיקה וכי מגעה במאכל אשר יאכל האדם עלול לגרום למותו של האוכל, או לפחות, למחלת צרעת, אין לה שחר. חוקר החי הנודע ישראל אהרוני כותב כי הערבים יכנו את שממית הבית בשם סאס משום שהם מאמינים שהיא מסממת ומרעילה במגעיה וכי היא עצמה גגועה בצרעת והבליטות שעל עורה יעידו... וכבר הזכרנו את התועלת שזוחל שקט וזריז זה מביא בהשמידו חרקים.

זיהוי זה נעשה קבע ואף על פי כן סובר טור־סיני (כרש"י ז"ל) כי השממית אינה אלא עכביש ואת הפסוק הנודע שבדברי אגור בן יקה הוא מבאר: היא קטנה עד שתיתפש על נקלה נקלה בידי אדם ואעפ"כ היא יושבת כאילו בהיכלי מלך — בקורים שמהם בונה ארמון לעצמה¹⁸. אלה הרואים בשממית את הלטאה יפרשו כרש"י (אע"פ שזיהויו שונה!) — "בידים תתפש" — בידיה היא אותות ומתדבקת בכתלים, ואפשר כי בשל סגולה זו תיחשב גם השממית שהיא מקטני ארץ, בין ארבעת החכמים המחוכמים המצוינים בפרק הנ"ל.

15 ילקוט שמעוני ח"א, סימן תתקס"א.

16 ילקוט שמעוני, ח"ב, סימן תתקס"ג.

17 ילקוט שמעוני ח"ב, סימן תתקס"ד.

18 נ.ה. טורטשינר, משלי שלמה ח"א תש"ו עמ' 53, מלון הלשון העברית לבן יהודה, כרך 16, דרך שממית. אף רוואניס רואה בשממית עכביש ומסתמך, בין השאר, על הרמיון לשם היוני σαμαμίθια (שפה אחת ודברים אחדים, סופיא תרפ"ח—תרפ"ט).